

Епітетне слово в системі поетичного тексту Анатолія Мойсієнка

Т. В. Рудюк

Ніжинський державний університет імені Миколи Гоголя
Corresponding author. E-mail: Swirid@i.ua

Paper received 21.06.17; Accepted for publication 30.06.17.

Анотація. У статті йдеться про особливості функціонування епітетів у поетичному тексті Анатолія Мойсієнка. Здійснено семантико-функціональний аналіз досліджуваних структур, схарактеризовано їхні виражальні можливості та індивідуально-авторське використання в поетичній мові.

Ключові слова: епітет, епітетна структура, означуване слово, поетичний текст.

Вступ. Дослідження поетичної мови передбачає аналіз текстової структури на різних рівнях, зокрема образному. Саме образне слово є одним із визначальних чинників індивідуального стилю автора, своєрідним виявом його особистісної присутності в тексті. Через поетичний образ читач глибше пізнає світ авторської індивідуальності, що постає на тлі численних виражальних засобів.

Короткий огляд публікацій з теми. Чільне місце серед багатства виражальних засобів української мови належить засобам художньої образності, зокрема епітету, природа якого цікавила ще античних мислителів (Аристотеля, Деметрія, Гомера та ін.); філологів XIX–XX ст. (О. О. Потєбню, О. М. Веселовського, В. М. Жирмунського, Р. Якобсона, Г. О. Винокура, Л. П. Якубинського, В. В. Виноградова, Ю. М. Лотмана, Л. А. Булаховського, Б. О. Ларіна, В. С. Ващенко, М. М. Пилинського, З. Т. Франко, М. Х. Коцюбинську та ін.). У сучасному українському мовознавстві епітет активно вивчають як один із важливих компонентів вираження індивідуально-авторського стилю письменника С. Я. Єрмоленко, Л. І. Мацько, А. К. Мойсієнка [12; с. 78], Н. М. Сологуб, Н. Г. Сидяченко, С. П. Бибик, В. В. Красавіна, М. Ф. Братусь, О. М. Сидоренко та ін.

Епітет у словнику лінгвістичних термінів Д. І. Ганича, І. С. Олійника (від гр. *epitheton* – прикладка, прізвисько) – пояснено як один із основних тропів, художнє, образне означення, що підкреслює характерну рису, визначальну якість предмета, поняття, дії [3; с. 76]. Дослідники, зокрема, наголошують на тому, що епітет є вагомим засобом естетизації мови, перебуває в колі наукових інтересів сучасних філологів, у системі епітетів відзеркалюється стиль письменника, епохи, літературного напрямку, без вивчення цієї системи неможливо розкрити цілісну картину еволюції художнього стилю взагалі й віршової мови зокрема [14; с. 3].

«У мові української поезії кінця XX — початку XXI ст., – зазначає Г. В. Дядченко, – епітет є ефективним виражально-оцінним засобом..., фіксує розвиток образного мислення, зміну естетичних оцінок, що відбуваються в художній мові вказаного періоду», ґрунтовне вивчення епітетики «дає змогу сформулювати уявлення про національно-мовну картину світу загалом та окремі концептуальні її фрагменти» [5, с. 103]. С. П. Бибик, С. Я. Єрмоленко, Л. О. Пустовіт, репрезентуючи мовну картину світу українців, виражену ознаковими словами у «Словнику епітетів української мови», зауважують, що без епітетів наша мова взагалі була б неточною, недосконалою, у ній не відчувалося б суб'єктивної індивідуальної оцінки, живого сприйняття дійсності [15; с. 4]. Укладачі цього словника звернулися до творчості знакових в українській культурі постатей та текстів

письменників кінця XIX – початку XXI ст., а саме: Ю. Андруховича, С. Жадана, О. Забужко, П. Кононенка, І. Малковича, М. Матіос, А. Мойсієнка, О. Пахльовської, І. Римарука, А. Содомори та ін.

Незважаючи на те, що епітет як один із важливих чинників організації образної структури художнього тексту і раніше потрапляв до ряду розвідок, присвячених поезії А. Мойсієнка, варто зауважити, що на сьогодні бракує цілісного дослідження, присвяченого особливостям функціонування епітетів у системі поетичних творів автора.

Мета. Завданням цієї студії стало окреслити найбільш характерні ознаки епітетної творчості Анатолія Мойсієнка на основі семантико-функціонального аналізу розглянутих епітетних структур, простежити особливості їх авторського використання у текстах поета.

Матеріали та методи. Спостереження за фактичним матеріалом, класифікація, структурний та описовий методи, семантико-функціональний аналіз.

Поетичне слово – це вияв творчого потенціалу митця, вияв незмірних можливостей мови в доборі й сполучуваності вербальних засобів. Епітетні словосполучення у поезіях А. К. Мойсієнка – це своєрідна філософія буття, виняткова характеристика емоційно-психологічного стану людини, характеристика навколишнього світу. Через такі засоби образності надзвичайно виразно вимальовується світ внутрішнього багатства, зовнішніх ознак ліричного персонажа, постає розуміння національної краси, національної вроди (жіночої, чоловічої), що знаходить вираження в численних словах-оцінках, словах-означеннях [15; с. 4], наприклад: *Світлиця вечірня... Дівча русокоше/ Читатиме Рильського. Й знать, ті святки/ Мені нагадають про кийську оснь* [8; с. 52]. Або: *Ти спиши. Заблукавши у сні... чи у пісні.../ І тіло твоє золоте-голубе./ Боюся, розтане у тій голубизні –/ І ратом не стане тебе* [8; с. 327].

Результати та їх обговорення. Епітет – виразний показник образного сприйняття світу української природи, яка відзеркалюється в найрізноманітніших барвах заходу й сходу сонця, вечора і ранку, в барвах осені і літа, в зимовому та весняному пейзажах [15; с. 4]: *Ніс жовтень розмальовані валізи/ Щедрот осінніх в ранки голубі...* [8; с. 66]. *І ти, мій наївний, мій дивний серпню,/ Не помітив навіть ні трішечки клину/ В достиглості тій (мов заворожено)* [8, с. 38]. *Зелений сад відзеленів... і в зиму/ Вніс сиву голову оголену свою* [8; с. 41].

Діапазон епітетного слова – від традиційного, народнопоетичного до власне авторського, оригінального – в поезії Анатолія Мойсієнка характеризує функціонально-образну багатоплановість його вірша, що ґрунтується на добрих класичних зразках і в не меншій мірі культивуванні модерної поетики. Недарма ж одну зі

своїх літературознавчих книжок автор так і назвав: «Традиції модерну і модерн традицій».

Дослідники поезії А. Мойсієнка неодноразово наголошували на важливості колористичної гами в його творчості, що певною мірою дозволяє простежити, як саме відтінює та чи та барва у відповідній контекстуальній ситуації. Наведемо кілька прикладів: *Душа за-світлася повна довіри/ До сизого птаха і сивого звіра...* [8; с. 36]. *Сивий страх в узлової стрілою стримить* [8; с. 323]. *І лише батьківський поріг – Мов поси-віле свято* [9; с. 38]. *Гей, на синьому небі, на блакитному небі – Вишиванкою зоряний степ...* [8; с. 17]. *Пряляже вітру на коліна/ і, знепритомнівши, засне/ В чеканні марнім синя хвиля:/ А парус де, а парус де?* [8; с. 29]. *Ген синій птах, грудьми розсікши воду,/ Шубовснув глухо в вир морського лона...* [8; с. 35]. – *Ходімо у весну,/ Щоб бути не самотнім, – Підсніжник аж сплесне/ В долоньки блакитні* [8; с. 59]. *Ще буде мить блакитних дисертацій/ І спогадів п'яночух, як вино...* [8; с. 289].

Синій колір, за свідченням Т. Беценко, в народнопісенному сприйнятті набув символіки справедливості, надії, чистоти, у його семантиці активізовані семи «радість», «світло», «надія» [2; с. 53-54]; епітети *сивий, сизий*, за твердженням дослідниці, є одними з найулюбленіших у слов'янському фольклорі [2; с. 44]. Як бачимо, поет не цурається народнопоетичної епітетики, водночас такі епітети в його текстах можуть звучати абсолютно по-новому, по-мойсієнківськи.

Нерідко спостерігаємо, як одна кольорова ознака в своєму суголосі стає продовженням іншої. Пор.: *Дівчинка в блакитному картузику/ Малювала синіх журавлів* [8; с. 53]. *Пасе ріка тумани-вівці; І синій лід, мов синій кит, У січні їй лише наснитися* [8, с. 43]. Таку сув'язь спостерігаємо на основі однокореневих слів різної граматичної організації: *В Чернігові на площі – голубів... / Аж відсвіт голубий ляга на брук червоною* [13; с. 32].

Певна епітетна ознака в Мойсієнковому вірші, своєрідно повторюючись чи видозмінюючись, стає динамізаційно-об'єднувальною елементом цілісної структури твору. *Блакитна музика з-під абажура, яка струмує м'яко на папір...* (початкова строфа вірша) набуває колористики вишнього неба в заключних його рядках: *Й поезії земне коріння Вишневим небом зацвіте* [8; с. 29]. *А синій вітер (Синій вітер у моїм полоні / Чи у вітру у полоні я) в наступних рядках однойменного вірша стає синьовітром, синьовітром-вихором, який сизогриво даль підперезав, де синьоперо у небеснім лоні пише липень літечка ім'я* [8; с. 284]. М. Жулинський у передмові до однієї з книг Анатолія Мойсієнка, високо оцінюючи художню майстерність автора («розкошує в звукових алітераціях», «грає омофонами і асонансами, нарощує символізацію кольорів, гіперболізує» [6; с. 5-6]), зокрема, звертає увагу на концептуалізацію синього кольору в поезії «Над синім дощем...»: *Синьозір ліхтарів, синьовір ліхтарів,/ синьоліт ліхтарів синьорій*.

Індивідуально-творчим пошуком позначені епітетні структури, які характеризуються особливим фізіологічним синкретизмом, асоціативністю образного сприйняття, де почуттєва ознака накладається на фізичну, зорову тощо. Наявність такого роду епітетів «створює самодостатню мистецьку якість, поезію узагальненої поетичності, коли всі окремо взяті слова ніби відомі, але на їх сполучуваності виникає свіжий образ, наївно прекрасний» [7, с. 348]. У творах А. Мойсієнка знаходимо цілі ряди подібних прикладів, що засвідчують

оригінальність мистецького почерку поета, пор.: *неледача дорога (Був липень, і дорога не ледача Неслась у світ, Не чуючи копит [6; с. 28]; чемна тиша (О, як мені до болю щемно в чемній тиші цій./ Один, мов перст, в кімнатній самотині [8; с. 364]); юний гріх, юний сміх (І в дюнах снігових/ принишкла білизна./ мов юний гріх./ І юний сміх/ Привільно котиться / між кучугур [8; с. 310]; негасні коси (Повертаю в осінь...Гаснуть клени./ Тільки музика твоїх негасних кіс [8; с. 65]); незакошичена любов (Де вітражі і віражі, Й чиясь любов незакошичена [8; с. 368]); волохаті вітри (Куйовдять туманець вітри волохаті...[8; с. 292]); шорстке тепло (Пливло тепло/ шорстке/ Мені навстріч...[8; с. 334]; люте сонце (На лютім сонці закипали коси І в ніч стікали терпкістю смоли [8, с. 16]), цигейкові голови (Снять чийсь думами/ Голови цигейкові [8; с. 22]); чорнокрилий сміх (На цвинтарі така німотна тиша, Лиш чорнокрилий сміх – немов пересторога [9; с. 39]; крута каліграфія літер (І дощ, мов стожилний батіг, Круту каліграфію літер Кладе на поріг [8; с. 275] та ін. Метафоричний епітет поетової творчості є однією із характеристичних ознак оригінальної поетики автора. Недарма Євген Гуцало ще на початку творчого шляху поета зауважував: «Анатолій Мойсієнко – поет не зі самоспонування до творчості, не з нав'язливого самопримусу бути поетом, а від природи своєї, а за станом душі... за манерою письма образний, метафоричний» [4; с. 5].*

Образна природа поетичного слова постає в численних авторових новотворах, поет широко культивує оказіональний епітет (*Знезимлений, у вензелях весни, Той пізній сніг біліє винувато* [9; с. 31], *Інший поет у погоні за власною тінню Уже припасовує власну – найбуратнішу – риму (про Буратіно)*, зокрема складний епітет: *Це зима, щоб вітри кругойдучі Прямо з ночі тебе облекли...* [11; с. 60]. *Агей, лиш багряно-сумні небосхили/ Про давно годину ячать* [8, с. 292]. *Та течія травневохвильна,/ Терпкий трояндовий туман,/ Той тепловійний тиховирій –/ То Трахтемирів, Трахтемирів...* [8; с. 290].

Повторюваний – синонімічний, антонімічний, оксюморонний – епітет є важливим динамізаційним чинником поетичного тексту на смислового, композиційно-образного рівні. Пор.: *В цім саду, тричі радіий і зраджений,/ Я любові зазнав і хули* [8; с. 23]; *І зоря Нам зродить музику, яка лише з любові, – Чарівну музику, до болю чорноброву* [9, с. 41]; *Інші голоси – тужливо-щемні, рахманні – то мова птиць...* [10; с. 147]; *Де сонце молоде/ й старече, в зморшках,/ Повідають достоту нам колись,/ Хто ми,/ і що ми,/ й звідки ми взяли* [8; с. 94]; *А мені б ще лютості –/ Реготать над-ривно/ Над дурною мудрістю,/ Мудрим марнослів'ям* [8; с. 22]; *І радість пекуча, і туга німа...* [8; с. 292].

Як зазначають дослідники, особливу акцентуаційну роль у поетичній мові відіграє анжамбеман. Як правило, розглядають його кілька типів – коли фраза може заповнювати рядок і завершуватися на початку наступного рядка, коли фраза розпочинається в кінці рядка і завершується на наступному тощо.

Розмежування означуваного слова та означуваної частини (окремого епітета) ґрунтується на розірванні тісного означального зв'язку та стає досить відчутним і яскравим поштовхом до емпатизації епітетної структури і тексту загалом [1; с. 61]. Немало таких епітетних перенесень, коли означення і означуване слово займають межеву позицію між двох рядків, спостерігаємо і в поезії А. Мойсієнка: *Вітер колекціонує хмари/ Білі, рожеві, бла-*

китні...[10; с. 139]. Тиша / Така висока – / До неба [10, с. 8]. Натомились, мамо./ натомились, мамо.../ аж під вечір трави/ буйні в полі никнуть...[8; с. 13].

Крім власне прикметникових структур, у поезії А. Мойсієнка маємо досить промовисті епітетні прислівникові, прикладкові утворення, що поряд із характеристичною відіграють значну композиційно-актуалізаційну роль у системі тексту: *В зелених переспівах зоряно-криляно-клично/ Над вічним праподем і небом правічним/ Душа засвітилася, повна довіри /До сизого птаха і сизого звіра* [8; с. 36]. *Доці ... Розмальовують долю мою / Неприкаяну і невкоськану В чорно-біло, аж чорно-боляче ...* [9; с. 63]. *Мала стежина й*

широць-дорога./ Що влякли у бездонну каламуть...[8; с. 297]. Тут небо – безмежне, ніби море. А море – далеч-високоць [8; с. 436]. *І комусь на втіху горду, Горем мічену і січнем, Вітром-стрічним, вітром-нордом...Явиться нараз мій вірш* [13; с. 47].

Висновки. Таким чином, досліджуваний матеріал дозволяє говорити про смислове і структурне багатство епітетної палітри поетичних текстів Анатолія Мойсієнка. Епітетне слово поета є важливим чинником розгортання образної системи вірша, вводить в естетику творчості митця, стає однією з домінуючих ознак художнього ідіолекту Анатолія Мойсієнка.

ЛІТЕРАТУРА

1. Барчишина І. Анжамбеман як засіб емпіфазизації епітетних структур у поетичних творах М. Волошина та В. Свідзінського / Інна Барчишина // Слово і час. - 2013. - № 2. - С. 60-67.
2. Беценко Т. Епітети з колірною семантикою в мовній картині світу українських народних дум / Тетяна Беценко // Берегиня. - 2011. - № 3. - С. 37-58.
3. Ганич Д. І., Олійник І. С. Словник лінгвістичних термінів / Д. І. Ганич, І. С. Олійник. - К.: Вища школа, 1985. - 360 с.
4. Гуцало С. Анатолій Мойсієнка – поет не зі саможонавання до творчості / Євген Гуцало // Літературна Україна. - 1984, 17 травня. - С. 5.
5. Дядченко Г. В. Епітет у структурі мовного портрета людини (на матеріалі поетичної мовотворчості кінця ХХ – початку ХХІ століття) / Г. В. Дядченко // Українська мова. - 2013. - № 4. - С. 103 - 113.
6. Жулинський М. Дух, що єднається зі світом інших / Микола Жулинський // Мойсієнка А. Вибране: Поезії і переклади. - К.: Фенікс, 2006. - С. 3 - 9.
7. Мацько Л. І. та ін. Стилїстика української мови: Підручник / Л. І. Мацько, О. М. Сидоренко, О. М. Мацько; За ред. Л. І. Мацько. - К.: Вища школа, 2003. - 463 с.
8. Мойсієнка А. К. Вибране: Поезії і переклади / Передмова акад. Жулинського М. Г. - К.: Фенікс, 2006. - 528 с.
9. Мойсієнка А. З чернігівських садів: Нові сонети і верлібри / Анатолій Мойсієнка. - Умань: Софія, 2008. - 130 с.
10. Мойсієнка А. Леза зел: Книга верлібрів / Анатолій Мойсієнка. - К.: Дивосвіт, 2016. - 312 с.
11. Мойсієнка А. Слово в системі Шевченкового тексту: поетика декодування: монографія/Анатолій Мойсієнка. - К.: Видавничо-поліграфічний центр «Київський університет», 2013. - 155 с.
12. Мойсієнка А. Приемлю / Анатолій Мойсієнка. - К.: Рад. Письменник, 1986. - 112 с.
13. Мойсієнка А. Спалені камені: Поезії / Анатолій Мойсієнка. - Вінниця: Нова книга, 2003. - 96 с.
14. Онопрієнко Т. Епітет у системі тропів сучасної англійської мови (Семантика. Структура. Прагматика)/Тетяна Онопрієнко: Автореф. кан. філол. наук: Харків, 2002. - 19 с. - [Е. ресурс] Режим доступу: <http://www.nbuv.gov.ua/ard/2002/02otmssp.zip>
15. Словник епітетів української мови / С. П. Бибик, С. Я. Єрмоленко, Л. О. Пустовіт. - К.: Довіра, 1998. - 431 с.

REFERENCES

1. Barchyshyna I. Anzhambeman as a mean of emphatization epithet structures in poetry of M. Voloshyn and Svidzinsky / Inna Barchyshyna // Word and time. - 2013. - № 2. - P. 60-67.
2. Betsenko T. Epithets with semantics of colour in the language world of Ukrainian folk thoughts / Tetiana Betsenko // Berehynia. - 2011. - № 3. - P. 37-58.
3. Hanych D. I., Oliynyk I. S. Glossary of linguistic terms / D. I. Hanych, I. Oliynyk. - K.: High School, 1985. - 360 p.
4. Hutsalo Y. Anatoliy Moysiienko – poet of not encouragement to creativity / Yevhen Hutsalo // Literary Ukraine. - 1984, 17 May. - p. 5.
5. Diadchenko G. V. Epithet in the structure of human language portrait (based on poetic linguistic creativity end of XX – beginning of XXI century) / G. V. Diadchenko // Ukrainian language. - 2013. - № 4. - p. 103 - 113.
6. Zhulynsky M. Spirit that unites the world others / Mykola Zhulynsky // Moysiienko A. Favourites: poetry and translations. - K.: Phoenix, 2006. - P. 3 - 9.
7. Matsko L. Stylistics of the Ukrainian language: Textbook / L. I. Matsko, O. M. Sydorenko O. Matsko; L. I. Matsko. - K.: High School, 2003. - 463 p.
8. Moysiienko A. K. Favourites: Poems and Translations / Preface Acad. Zhulynsky M. G. - K.: Phoenix, 2006. - 528 p.
9. Moysiienko A. Chernihiv's gardens New sonnets and vers libre. - Uman Sophia, 2008. - 130 p.
10. Moysiienko A. Green blades: book of verse. - K.: Wonderworld, 2016. - 312 p.
11. Moysiienko A. Pryemliu / Anatoliy Moysiienko. - K.: Writer, 1986. - 112 p.
12. Moysiienko A. Word in the system of Shevchenko's text: Poetics decoding Monograph / A. Moysiienko. - K.: Publishing and printing center "Kyiv University", 2013. - 155 p.
13. Moysiienko A. Burnt stones: Poetry. - Vinnytsia: New book, 2003. - 96 p.
14. Onopriienko T. Epithet in the system of tropes of modern English language (Semantics. Structure. Pragmatics) / Tetiana Onopriienko: Author ... Cand. Phil. Sci.: Kharkiv, 2002. - 19 p. - [electronic resource] Access: <http://www.nbuv.gov.ua/ard/2002/02otmssp.zip>
15. Glossary. Epithets of Ukrainian language / S. P. Bybyk, S. Y. Yermolenko, L. Pustovit. - K.: Trust, 1998. - 431 p.

Epithet in the System of Poetic Text of Anatoliy Moysiienko

T. V. Rudiuk

Abstract. The article deals with the peculiarities of epithets in poetic text of Anatoliy Moysiienko. It was done semantic and functional analysis of researched structures. The author determined their expressive possibilities and showed own individual use of epithets in poetic language.

Keywords: epithet, epithet structure, signified word, poetic text.

Епітетне слово в системі поетического текста Анатолія Мойсієнка

Т. В. Рудюк

Аннотация. В статье говорится об особенностях функционирования эпитетов в поэтическом тексте Анатолія Мойсієнка. Осуществлен семантико-функциональный анализ исследуемых структур, описаны индивидуально-авторские использования эпитетов в поэтическом языке.

Ключевые слова: эпитет, эпитетная структура, обозначаемое слово, поэтический текст.